

Bachelor- eindwerkstuk
Begeleider: Dr. Kees Vuyk
Universiteit Utrecht

Nationale identiteit en politiek

Een onderzoek naar hoe politieke partijen nationale
identiteit conceptualiseren

Sanne Kessels
4025970
Theater-, film- en televisiewetenschappen
Studiejaar 2015
Blok 4
22 juni 2015

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Identiteit en nationale identiteit zijn sinds enkele jaren punt van discussie in het wetenschappelijk-, publiek- en politiekdebat. In een tijd waar maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van migratie, multiculturalisering, globalisering en europeanisering centraal staan, worden er vragen aangewakkerd als: 'Wie zijn wij?' en 'Wat is Nederland?'. Nationale identiteit wordt dan ook telkens opnieuw weer ter discussie gesteld. Politiek en nationale identiteit lijken onlosmakelijk met elkaar verbonden. In het academische debat vinden we de opvatting terug dat identiteiten gevormd worden door politieke partijen en naties.

Dit onderzoek heeft dan ook tot doel te achterhalen op welke manier Nederlandse politieke partijen nationale identiteit conceptualiseren. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal er gekeken worden naar de cultuurparagraaf in de verkiezingsprogramma's van 2010 en 2012. Van de volgende partijen zullen de verkiezingsprogramma's geanalyseerd worden: Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), Partij van de Arbeid (PvdA), Partij voor de Vrijheid (PVV), Socialistische Partij (SP) en Christen Democratisch Appèl (CDA). Dit zijn de vijf partijen met de meeste zetels in de Tweede Kamer in 2010 en 2012.

Om tot een antwoord te komen op de hoofdvraag heeft er eerst een theoretische verkenning plaatsgevonden naar het begrip 'identiteit'. Hieruit is gebleken dat identiteit een dynamisch concept is, waar geen vaststaande definitie voor gegeven kan worden. Vervolgens is er aan de hand van het werk van Margaret Canovan en Anthony Smith een lijst opgesteld met zes verschillende opvattingen van nationale identiteit: een territoriale en ruimtelijke opvatting, een etnische opvatting, een culturele opvatting, een statelijke opvatting, een modernistische opvatting en een subjectieve opvatting.

Aan de hand van de bovenstaande opvattingen heeft er een analyse plaatsgevonden, waaruit bleek dat alle politieke partijen geschiedenis en cultureel erfgoed inzetten bij het conceptualiseren van nationale identiteit. De verschillende politieke partijen leggen op de aspecten die zij van belang vinden, de nadruk. Hierdoor wordt er door iedere partij op een andere manier nationale identiteit geconceptualiseerd.

Inhoudsopgave

Samenvatting	pagina 2
Inleiding	pagina 4-7
1. Theoretisch kader	
1.1 Identiteit	pagina 7-8
1.2 Nationale identiteiten	pagina 8-12
2. Methode	
2.1 Materiaal	pagina 13-14
2.2 Procedure	pagina 14
3. Analyse	pagina 15
3.1 Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	pagina 15-17
3.2 Partij van de Arbeid	pagina 17- 19
3.3 Partij voor de Vrijheid	pagina 19- 20
3.4 Socialistische Partij	pagina 21-22
3.5 Christen- Democratisch Appèl	pagina 22-23
4. Conclusie	pagina 24-25
5. Discussie	pagina 26-27
Literatuurlijst	pagina 28-31
Bijlage 1	pagina 32
Bijlage 2	pagina 33

Inleiding

‘De’ Nederlander bestaat niet,¹ aldus prinses Máxima. Een uitspraak die veel ophef veroorzaakte bij de presentatie van het rapport *Identificatie met Nederland*² gepubliceerd door de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) in 2007. Vanuit de politiek kwam er veel kritiek over het feit dat prinses Máxima zich mengde in het integratiedebat. Fractievoorzitter van D66, Alexander Pechtold, liet weten dat leden van het Koninklijk Huis moeten ‘oppassen met het geven van kwalificaties aan politiek omstreden onderwerpen.’³ PVV-leider Geert Wilders duidde de uitspraken van prinses Máxima aan als ‘goedbedoelde politiek correcte prietpraat.’⁴ Vanuit de CDA en VVD kwam er geen kritiek op het feit dat Máxima uitspraken deed op politiek terrein, maar ze waren wel kritisch over de conclusies die er getrokken werden in het WRR-rapport. Mirjam Sterk, toen der tijd lid van de Tweede Kamer namens het CDA, zei het volgende over het rapport: “De nationale identiteit bestaat wel degelijk. Het Koningshuis is daar zelf een goed voorbeeld van. Natuurlijk is er pluriformiteit, maar we hebben collectieve historie en nationale symbolen die Nederlanders binden.”⁵

Aanleiding van het rapport *Identificatie met Nederland* is de op dat moment prominente aanwezigheid van 'nationale identiteit' in het politieke, publieke en wetenschappelijke debat. PvdA-lid en publicist Paul Scheffer publiceert op 29 januari 2000 in het *NRC Handelsblad* het artikel *Het multiculturele drama*.⁶ Scheffer bespreekt in het artikel de gesteldheid van de emancipatie van minderheden in Nederland, die op dat moment erg slecht is. Nederland zou te lang hebben vast gehouden aan een integratiebeleid waarbij het behoud van de eigen identiteit centraal stond. Volgens Scheffer is integratie met behoud van de eigen identiteit een vrome leugen die niet door de overheid aangemoedigd zou mogen worden. De Nederlandse nationale identiteit zou te zwak gedefinieerd zijn wat problematisch is, omdat juist nationale identiteit als oplossing voor het integratieprobleem zou dienen.⁷

¹ "De Nederlander bestaat niet. (2013). [Online video clip]. Geraadpleegd 26-04-2015, op https://www.youtube.com/results?search_query=maxima+de+nederlander+bestaat+niet

² Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007).

³ "Balkenende: Máxima niet schuldig," NRC, geraadpleegd op 26-04-2015, <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1848164.ece>

⁴ "Maxima Nederlandse identiteit nog niet ontdekt," NRC, geraadpleegd op 26-04-2015, http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1846825.ece/Maxima__Nederlandse_identiteit_nog_niet_ontdekt

⁵ "Maxima Nederlandse identiteit nog niet ontdekt," NRC, geraadpleegd op 26-04-2015, http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1846825.ece/Maxima__Nederlandse_identiteit_nog_niet_ontdekt

⁶ "Het multiculturele drama," NRC, geraadpleegd op 26-04-2015, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2000/januari/29/het-multiculturele-drama-7480232>

⁷ Idem.

Scheffer opent hiermee opnieuw de discussie omtrent nationale identiteit, die aanleiding zal zijn voor het rapport van de WRR.

De WRR stelt in hun rapport dat maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van migratie, globalisering, europeanisering en multiculturalisering vragen aanwakkeren als: 'Wat is Nederland?' en 'Wie zijn wij?'.⁸ De raad stelt in het rapport de benadering naar het vraagstuk van Nederlandse identiteit ter discussie en of deze wel voldoende toekomstbestendig genoeg en adequaat genoeg is. De raad meent dat er hier een tekort aanwezig is en stelt dan ook voor om het perspectief te veranderen: er moet een verschuiving plaatsvinden van één nationale identiteit naar een perspectief waarbij het gaat om meervoudige processen van identificatie.⁹

Identiteit en politiek zijn zoals bovenstaande voorbeelden weergeven, onlosmakelijk met elkaar verbonden. Identiteit en nationale identiteit vormen al enige tijd onderwerp van discussie. Een andere opvatting die we terug kunnen vinden binnen het academische veld, is de gedachte dat identiteiten gevormd worden door naties en politieke partijen. In de bundel *Identiteitspolitiek: Media en de constructie van gemeenschapsgevoel*¹⁰ wordt door Marcel Broersma gesteld dat onder andere politieke partijen proberen om personen die elkaar niet kennen, onder hetzelfde vaandel te laten marcheren. Op deze wijze ontstaan machtsblokken die ingezet kunnen worden om maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen.¹¹

Chantal Mouffe bespreekt in *On the Political*¹² de aanwezigheid van identiteiten in het politieke discours. Volgens Mouffe is het nodig dat personen zich kunnen identificeren met een collectieve identiteit. Men wordt op deze manier politiek gemobiliseerd, waardoor ieder individu zijn ideeën kan spiegelen aan die van anderen en hierdoor ervaringen en gedachten beter kunnen begrijpen.¹³ Mouffe stelt dan ook het volgende: "Political discourse has to offer not only policies but also identities which can help people make sense of what they are experiencing as well as giving them hope for the future."¹⁴

Hieruit kunnen we concluderen dat zowel Broersma als Mouffe stellen dat in de politiek identiteiten worden of moeten worden geconstrueerd. Het politieke systeem kent in Nederland diverse partijen met ieder een eigen visie op de diverse beleidsonderdelen. De

⁸ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 23.

⁹ Ibidem, 23.

¹⁰ Marcel Broersma en Joop W. Koopmans, *Identiteitspolitiek: Media en de constructie van gemeenschapsgevoel* (Hilversum: Verloren, 2010).

¹¹ Ibidem, achterflap.

¹² Chantal Mouffe, *On the Political* (Abingdon: Routledge, 2005).

¹³ Ibidem, 24-25.

¹⁴ Ibidem, 25.

visies van de partijen komt het sterkst naar voren in de verkiezingsprogramma's die door alle partijen opgesteld worden. Om in de lijn van Broersma en Mouffe te blijven kunnen we stellen dat de diverse politieke partijen identiteiten construeren in deze programma's. Dit onderzoek zal zich dan ook gaan richten op de verschillende verkiezingsprogramma's en hoe identiteit hierin wordt geconstrueerd.

Tijdens het onderzoek zal de focus komen te liggen op de culturele paragraaf van de verkiezingsprogramma's. Vanwege de beperkte tijd en ruimte kunnen niet de volledige programma's geanalyseerd worden. De culturele paragraaf is juist interessant om te bekijken omdat in een brief van minister Jet Bussemakers, *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*¹⁵, identiteit ingezet wordt als deel van cultuurbeleid:

Cultuur heeft artistieke, maatschappelijke en economische waarden. Cultuur is noodzakelijk voor de vorming van onze identiteit, voor de ontplooiing van mensen en voor de ontwikkeling van creativiteit. Cultuur verbindt, biedt plezier en draagt bij aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. De cultuursector is een sector met een duidelijk economisch belang.¹⁶

Dit onderzoek zal zich op de volgende hoofdvraag richten:

Hoe conceptualiseren Nederlandse politieke partijen nationale identiteit in hun paragraaf over cultuur in de verkiezingsprogramma's van 2010 en 2012?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zal er in het eerste hoofdstuk een theoretische verkenning plaatsvinden, waarbij er een antwoord wordt gegeven op de volgende deelvragen: *Hoe kan identiteit geconceptualiseerd worden?* en *Welke definities kunnen er aan nationale identiteit gegeven worden?* De eerste deelvraag zal beantwoord worden aan de hand van het werk van Stuart Hall. Om de tweede deelvraag te kunnen beantwoorden zal het overzicht gevolgd worden zoals de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid opgesteld heeft in *Identificatie met Nederland*. In het tweede hoofdstuk zal de methode worden weergegeven waarmee in hoofdstuk 3 de analyse van de verschillende verkiezingsprogramma's uitgevoerd

¹⁵ "Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving," Rijksoverheid, geraadpleegd op 26-04-2015, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/06/11/cultuur-beweegt-de-betekenis-van-cultuur-in-een-veranderende-samenleving.html>

¹⁶ "Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving," Rijksoverheid, 1.

zal worden. In het laatste hoofdstuk zal er ruimte gemaakt worden voor conclusies en zullen er aanbevelingen gedaan worden voor vervolg onderzoek.

1. Theoretisch kader

1.1 Identiteit

In de inleiding werd het begrip identiteit al geïntroduceerd. Identiteit is echter een begrip wat op vele manieren kan en wordt omschreven. In dit hoofdstuk zal het begrip worden toegelicht aan de hand van een gekozen theoretisch perspectief. Door middel van dit perspectief wordt het begrip identiteit ontrafeld en bruikbaar gemaakt om te kunnen dienen voor de analyse die later zal plaatsvinden. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat identiteit niet opgevat zal worden als een vaste essentie, maar juist als een veranderlijk en dynamisch concept.

Een belangrijke verandering die heeft plaatsgevonden binnen het denken over identiteit is dat identiteit niet langer enkel gezien wordt als een essentialistisch concept. Er is een overgang zichtbaar geworden naar het constructivisme waar er van uit gegaan wordt dat de vorming en verandering van een identiteit tot stand komt in samenhang met de cultuur om ons heen. Bij de essentialistische visie wordt er vanuit gegaan dat een identiteit onveranderlijk is.¹⁷

Identiteit kan op vele niveaus en vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden. Binnen deze theoretische verkenning is er voor gekozen om het werk van Stuart Hall, stichter van de British Cultural Studies, te volgen. Hall benaderd identiteit vanuit een cultureel perspectief. In de tekst *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*¹⁸ verwijst hij naar het belang van betekenisgeving voor de vorming van identiteit. Wanneer een individu ergens betekenis aan geeft, zegt dat iets over wie die persoon is en waar hij bij hoort. Factoren in ons dagelijkse leven worden gerepresenteerd via verhalen, beeld en taal. Door waarde te hechten aan deze factoren, wordt er betekenis gecreëerd. Het creëren van betekenis is een constant proces van produceren en uitwisselen wat zowel op individueel als op collectief niveau gebeurt. In de huidige maatschappij hebben massamedia een grote invloed op het proces. We worden in staat gesteld om te communiceren op globaal niveau, waar we in

¹⁷Alexander Dhoest, *De verbeelde gemeenschap: 50 jaar Vlaamse tv-fictie en de constructie van een nationale identiteit* (Leuven: Leuven University Press, 2004):5.

¹⁸ Stuart Hall, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (Londen: Sage Publications, 1997).

aanraking komen met andere culturen. ¹⁹

De betekenissen die we construeren kunnen we terugleiden naar ons dagelijks leven. De leden van een cultuur of samenleving delen dezelfde normen en waarden, waardoor er conventies ontstaan over hoe de samenleving eruit moet zien. Hall stelt hierbij dat wanneer we onze betekenissen willen delen met andere personen zij dezelfde 'taal' moeten spreken. Taal moet in dit geval niet letterlijk genomen worden, maar als een manier waarmee diverse individuen uit een groep elkaar begrijpen en de representaties op een gelijkwaardige manier rangschikken. Hierbij gaat het niet enkel om uitgesproken of geschreven woorden, maar ook om gezichtsuitdrukkingen en lichaamstaal. ²⁰ Identiteit wordt dus voor een groot deel bepaald door de representatie van beelden in het discours binnen een cultuur waar een individu zich toe verhoudt. Doordat ze binnen een discours gevormd worden, worden ze geproduceerd door specifieke historische en institutionele plaatsen, binnen specifieke discursieve formaties en praktijken. Identiteiten kunnen beter omschreven worden als een product van verschil en uitsluiting dan dat ze een teken zijn van een identieke, natuurlijk gevormde eenheid. Identiteiten zijn dan ook gefragmenteerd en niet één geheel. Hall stelt ook dat een identiteit geconstrueerd kan worden door te kijken naar de relatie met 'de ander'. Hierbij komt de nadruk te liggen op wat de relatie niet is en wat er ontbreekt in die relatie met 'de ander'. Identiteiten kunnen als punt van identificatie alleen bestaan door het vermogen om andere zaken uit te sluiten of weg te laten. ²¹

1.2 Nationale identiteiten

Bij het conceptualiseren van het begrip identiteit werd het al zichtbaar dat er geen sprake is van een eenduidige omschrijving. Bij nationale identiteit, wat als een onderdeel van identiteit gezien kan worden, is dit eveneens. Wanneer er getracht wordt om een betekenis te geven aan het woord 'natie' levert dit al een probleem op. De Wetenschappelijk Raad voor Regeringsbeleid wijst in het rapport *Identificatie met Nederland* op het volgende citaat van Hugh Seton-Watson: "Thus I Am driven to the conclusion that no 'scientific definition' of the nation can be devised; yet the phenomenon has existed and exists."²² Vele theoretici hebben echter pogingen gewaagd om een betekenis te geven aan 'natie' en 'nationale identiteit'.

¹⁹Stuart Hall, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, 3.

²⁰ Ibidem, 4.

²¹ Stuart Hall, "Who needs 'identity'?" in *Questions of Cultural Identity*, red. Stuart Hall en Paul du Gay (Londen: SAGE publications, 1996), 17.

²² Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 43.

Volgens de WRR komt daarbij steeds naar voren dat nationale identiteit: "een multidimensioneel verschijnsel is dat niet gereduceerd kan worden tot één dimensie."²³ De WRR heeft er in het rapport voor gekozen om aan de hand van het werk van Margaret Canovan *Nationhood and Political Theory*²⁴ en het werk van Anthony Smith *National Identity*²⁵ een lijst op te stellen van zes verschillende manieren, hoe nationale identiteit begrepen kan worden. In deze verdere theoretische verkenning zullen we deze lijst volgen.

Een eerste opvatting van nationale identiteit, die we in het rapport *Identificatie met Nederland* van de WRR kunnen terugvinden, is ruimtelijk en territoriaal van aard. De WRR stelt dat het land en de inwoners van dat land bij elkaar horen. Het land heeft hier niet enkel de betekenis als grond, maar juist ook als plek waar al generaties lang geleefd wordt en waar helden, tradities en verhalen zijn ontstaan. Ieder land heeft zijn eigen symbolen en verbonden betekenissen.²⁶ In het rapport wordt een citaat aangehaald van De Rooy uit 2002 wat illustrerend is voor deze opvatting van nationale identiteit: "God schiep de wereld maar de Nederlanders maakten Nederland."²⁷ Uit het citaat komt duidelijk naar voren dat het handelen van de inwoners van het land een belangrijk functie heeft binnen hoe het land gevormd wordt. In Nederland zien we dit onder andere terug in de waterwerken.

Een tweede opvatting die de WRR en Canovan aanhalen, gaat over het etnische aspect van nationale identiteit. Canovan stelt dat de natie begrepen kan worden als een 'politically conscious ethny' en de staat als etnisch homogeen. Volgens Donald Horowitz gaat het bij de etnische benadering niet om het aantonen van genetische verschillen tussen volkeren, maar wordt etniciteit overgedragen via families. Identiteit wordt afhankelijk van "birth and blood."²⁸ Ook Smith stelt dat een individu altijd lid zal blijven van de gemeenschap waar hij geboren is, zelfs wanneer deze emigreert naar een andere gemeenschap. De natie kan gezien worden als een gemeenschap waarbij het gaat om gemeenschappelijke afstamming en de oorspronkelijke cultuur.²⁹ Smith spreekt ook over de natie als een fictieve 'super-familie'; de natie kan de voorvaderen van zijn leden traceren en onderscheiden van familiebanden van buitenstaanders.³⁰ Volgens de WRR valt hieruit te concluderen dat de nationale identiteit

²³ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 43.

²⁴ Margaret Canovan, *Nationhood and Political Theory* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 1996).

²⁵ Anthony Smith, *National Identity* (Londen: Penguin Books, 1991).

²⁶ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 43.

²⁷ Idem.

²⁸ Canovan, 57.

²⁹ Smith, 11.

³⁰ Idem.

onvervreemdbaar is.³¹

Een derde opvatting die de WRR noemt, is een culturele opvatting van nationale identiteit. De WRR gebruikt ter ondersteuning van de culturele opvatting het volgende citaat van politicus Geert Wilders³²:

Als we niet opletten weet straks niemand meer hoe onze vlag er uitziet. In Den Helder is het al zo ver, want op Koninginnedag heeft daar op een van de kerktorens de hele dag de Russische vlag gewapperd, in plaats van de Nederlandse. Dit voorval is tekenend voor de armzalige staat waarin de Nederlandse cultuur momenteel verkeert. De taal verloedert, kennis van de vaderlandse geschiedenis is bij velen bedroevend slecht en het Wilhelmus wordt vaak slechts meegemompeld.³³

Volgens de WRR toont bovenstaand citaat dat nationale identiteit gezien kan worden als een culturele gemeenschap. Binnen deze culturele gemeenschap is er een set van gedeelde waarden, gebruiken en opvattingen aanwezig. Canovan spreekt in haar werk over 'nations as cultural communities' waarbij ze aangeeft dat door zowel voor- als tegenstanders van het nationalisme wordt erkend dat de natie in culturele termen beschreven kan worden. Cultuur is echter geen eenduidig begrip; want waar kan men een cultuur aan herkennen? Canovan bespreekt het werk van Yael Tamir, die een conceptualisering van het begrip cultuur geeft binnen een antropologisch denken: "embodying patterns of behaviour, language, norms, myths and symbols that enable mutual recognition."³⁴ De WRR voegt aan deze aspecten nog toe dat de gedeelde cultuur in stand gehouden moet worden en dat er telkens herbevestiging plaats moet vinden. In veel landen gebeurt dit voornamelijk via de media en het onderwijs.³⁵

Een vierde opvatting van nationale identiteit wordt in het rapport van de WRR aangeduid als de statelijke benadering.³⁶ Canovan stelt dat de concepten *nation* en *state* vaak als synoniemen van elkaar gebruikt worden; bezitters van een staats paspoort hebben 'nationaliteit' en wanneer het Olympische team een medaille wint, wordt het nationale volkslied gedraaid. Bestuurders spreken ook graag over zichzelf als vertegenwoordigers van naties in plaats van staten, want de term suggereert dat er in zekere mate sprake is van steun

³¹ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 43.

³² Ibidem, 44.

³³ "Trouw aan de vlag, trouw aan Nederland," PVV, geraadpleegd op 02-06-2015, <http://www.pvv.nl/index.php/in-de-media/opinie/588-trouw-aan-de-vlag-trouw-aan-nederland-column-wilders-geenstijl-sp-929889968.html>

³⁴ Canovan, 53.

³⁵ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 44.

³⁶ Ibidem, 44.

van de bevolking.³⁷ Hieruit blijkt het dat naties politieke verschijnselen zijn en dat dit soms wordt overschaduwd door nadruk te leggen op andere aspecten van de natie. Ook Smith stelt dat wanneer er gesproken wordt over een nationale identiteit, hier in bepaalde mate sprake zal zijn van een politieke gemeenschap. Een politieke gemeenschap impliceert dat er tenminste gemeenschappelijke instellingen of organen aanwezig zijn en dat er rechten en plichten gelden voor alle leden van de gemeenschap.³⁸ In Nederland zien we dit terug in de verschillende aspecten van de democratische rechtsstaat. Wanneer een persoon een statelijk paspoort tot zijn beschikking heeft, bezit deze automatisch ook een nationaliteit.³⁹

Een vijfde opvatting die Canovan en de WRR bespreken is een modernistische opvatting van nationale identiteit. Volgens Canovan is een frequent terugkerende gedachte dat de natie een product is van modernisatie. Een gemeenschap die tot stand komt om aan de behoeften van de moderne samenleving te voldoen. Ernest Gellner is een belangrijke vertegenwoordiger van deze opvatting. Gellner stelt dat met het intreden van de moderne samenleving als gevolg van industrialisatie, cultuur een cruciale factor is geworden. De vraag naar een officiële taal neemt toe, naar mate de technische handelingen steeds ingewikkelder worden binnen de arbeidssector.⁴⁰ Sociale verbanden, die eerst aanwezig waren, verliezen door het moderniseringsproces wat gaande is, hun betekenis. Burgers raken hierdoor ontworteld, waardoor ze zich op de natiestaat richten als nieuwe houvast. Volgens de WRR maken politici hier gebruik van; ze trachten een gevolg te mobiliseren om zo macht te verkrijgen over het staatsapparaat. Een nationale gemeenschap die samenhangend is, is het gevolg hiervan.⁴¹

De zesde en laatste opvatting die Canovan noemt, gaat over naties en subjectieve identiteit. Volgens Hugh Seton-Watson bestaat een natie wanneer een significant aantal personen in een gemeenschap het gevoel hebben dat ze een natie vormen of de personen gedragen zich alsof ze een natie vormen.⁴² Ernest Renan kwam in 1882 met de opvatting dat om een natie te kunnen vormen, er ook een wil moet zijn om deze natie te vormen. Hierbij gaat het om subjectieve gevoelens die als voorwaarden voor de natie dienen.⁴³ Het werk van Benedict Andersons past ook binnen de lijn van naties als subjectieve constructies. Anderson

³⁷ Canovan, 51.

³⁸ Smith, 9.

³⁹ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 44.

⁴⁰ Canovan, 60.

⁴¹ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland*, 45.

⁴² Canovan, 54.

⁴³ Idem.

stelt in zijn boek *Imagined Communities*⁴⁴ dat men het begrip nationalisme als een ideologie behandelt, terwijl het naar zijn zienswijze meer als een geloof benaderd moet worden. Vanuit een antropologische zienswijze introduceert hij de volgende definitie voor 'de natie': "it is an imagined political community- and imagined as both inherently limited and sovereign. "⁴⁵ Volgens Anderson is het 'imagined' omdat zelfs de leden van de kleinste natie of gemeenschap elkaar nooit zullen ontmoeten of van elkaars bestaan afweten en toch voelen ze zich lid van een groep en verbonden met elkaar. Anderson stelt dat gemeenschappen die groter zijn dan een dorp, ingebeeld zijn. ⁴⁶

Zoals uit de verschillende opvattingen van nationale identiteit is gebleken, is er geen eenduidige definitie weer te geven. De bovenstaande lijst zal ondersteuning bieden bij de analyse, die in het derde hoofdstuk plaats zal vinden.

⁴⁴ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen: Verso/New Left Books, 1996):4.

⁴⁵ Ibidem, 4.

⁴⁶ Anderson, 4-5.

2. Methode

2.1 Materiaal

Het materiaal wat geanalyseerd zal worden, bestaat uit de verkiezingsprogramma's van 2010 en 2012 van vijf politieke partijen. Gekozen is voor de partijen die zowel in 2010 als in 2012 de meeste zetels hebben verworven bij de verkiezingen. De vertegenwoordigde partijen die meegenomen zullen worden in de analyse zijn: Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), Partij van de Arbeid (PvdA), Partij voor de Vrijheid (PVV), Socialistische Partij (SP) en ChristenDemocratisch Appèl (CDA). De partijen zullen tijdens de analyse in volgorde van het aantal verworven zetels met de verkiezingen van 2012 besproken worden. Uit het onderstaande schema blijkt dat enkel de CDA en SP ten opzichte van 2010 een andere positie innemen.

2010		2012	
Partij	Zetels ⁴⁷	Partij	Zetels ⁴⁸
VVD	31	VVD	41
PvdA	30	PvdA	38
PVV	24	PVV	15
CDA	21	SP	15
SP	15	CDA	13

Uitslagen verkiezingen 2010 en 2012

Er is gekozen om verkiezingsprogramma's van 2010 en 2012 te analyseren om zo een groter aanbod aan materiaal te hebben. Politieke partijen maken per verkiezingsprogramma verschillende keuzes met betrekking tot omvang van specifieke onderwerpen. Niet alle politieke partijen die tijdens de analyse besproken zullen worden, besteden in beide programma's evenveel ruimte aan de cultuurparagraaf. Omdat de enkele partijen in 2010 een meer omvattende cultuurparagraaf hebben dan in 2012 en het tegengestelde, is er voor gekozen om beide programma's mee te nemen in de analyse. Bij de analyse zal er tevens rekening mee gehouden worden, dat de programma's op verschillende momenten geschreven

⁴⁷"Tweede Kamerverkiezingen 2010 (uitslag)," Parlement & Politiek, geraadpleegd op 15-06-2015, http://www.parlement.com/id/vifwepx4awo1/tweede_kamerverkiezingen_2010_uitslag

⁴⁸"Tweede Kamerverkiezingen 2012 (uitslag)," Parlement & Politiek, geraadpleegd op 15-06-2015, http://www.parlement.com/id/vj30am7m74k2/tweede_kamerverkiezingen_2012_uitslag

zijn. Uit de analyse zal blijken of deze invloed heeft op de beantwoording van de hoofdvraag.

Bij een aantal partijen zien we dat de culturele paragraaf samen is gevoegd met andere onderdelen, waar beleid voor wordt gemaakt, zoals sport. Bij de analyse is er specifiek gekeken naar de opvattingen over kunst en cultuur. Onder de cultuurparagraaf wordt ook dikwijls media, kranten en de Nederlandse publieke omroep besproken. Deze drie aspecten zijn niet mee genomen in de analyse: er is specifiek gekeken naar de algemene opvatting over kunst en cultuur. Cultureel erfgoed, musea, monumenten en andere vormen van kunst en cultuur zijn wel meegenomen in de analyse.

Tot slot moet er nog specifiek een opmerking geplaatst worden over de verkiezingsprogramma's van de PVV. Bij het verkiezingsprogramma van 2010 is er een cultuurparagraaf aanwezig. Deze bekijkt echter cultuur in de brede zin van het woord. Waar andere partijen de focus voornamelijk leggen op de waarde van kunst en cultuur en de toekomst van kunstenaars en culturele instellingen bespreken, ligt bij het programma van de PVV de nadruk op religie. In het verkiezingsprogramma van 2012 ontbrak een duidelijk cultuurparagraaf. Enkele opvattingen over kunst en cultuur die door het programma heen te vinden waren, zijn samengebracht in **Bijlage 1**.

2.2 Procedure

De politieke partijen worden apart van elkaar besproken, waarbij per partij twee verkiezingsprogramma's geanalyseerd zullen worden. De analyse zal plaats vinden aan de hand van de opvattingen van nationale identiteit, zoals beschreven in het theoretisch kader. Er zal gezocht worden naar woorden, visies of opvattingen, die passen binnen de verschillende opvattingen van nationale identiteit. Zo zal er bij de territoriale en ruimtelijke opvatting onder andere gekeken worden naar begrippen zoals 'Nederland' of 'Nederlandse [...]'. Omdat de territoriale opvatting niet alleen een grondgebied omvat, maar ook tradities, verhalen en symbolen, zal er ook naar begrippen en visies gekeken worden die hier op aansluiten. Iedere opvatting van nationale identiteit zal zo benaderd worden. In **Bijlage 2** zijn twee schema's opgenomen, met daarin opgenomen de politieke partijen, waarvan de verkiezingsprogramma's besproken worden en de opvattingen van nationale identiteit.

3. Analyse

Tijdens de analyse zal er gebruik gemaakt worden van de verschillende opvattingen van nationale identiteit, zoals weergegeven in het theoretisch kader. Voor er met de analyse gestart kan worden, moeten er een aantal kanttekingen geplaatst worden. Uit het theoretisch kader is gebleken dat de statelijke opvatting van nationale identiteit, gaat over een natie als een politieke gemeenschap. Er wordt onder andere gekeken naar de rechten en plichten die gelden voor de leden van de gemeenschap. De statelijke opvatting gaat ook over wetten. Verkiezingsprogramma's kunnen gezien worden als politieke teksten en omvat om deze rede de statelijke opvatting op voorhand. Er is echter voor gekozen, dat wanneer er in het programma duidelijk wordt verwezen naar bepaalde wetten, rechten of plichten, we dit beschouwen als een statelijke opvatting van nationale identiteit.

Voor de leesbaarheid van de analyse is er voor gekozen om het woord verkiezingsprogramma te verkorten tot programma. Bij iedere partij zullen de titels van de verkiezingsprogramma's genoemd worden, om in het vervolg te spreken over de programma's van 2010 en 2012.

3.1 Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

In het programma van 2010, *Orde op zaken*,⁴⁹ zien we dat er sprake is van een territoriale en ruimtelijke opvatting van nationale identiteit. In het programma wordt duidelijk gesproken over de 'Nederlandse samenleving' en over 'Nederland'. Beide termen geven duidelijke grenzen weer van het gebied waar het over gaat.⁵⁰ In het programma van 2012, *Niet doorschuiven maar aanpakken*⁵¹, zien we dat er ook over 'Nederland' en 'de Nederlandse samenleving' gesproken wordt. De territoriale opvatting is niet alleen afbakening van grond, maar omvat ook het idee dat het een plek is waar tradities zijn ontstaan en waar vorige generaties geleefd hebben. We zien dat hier de scheidslijn tussen de territoriale en etnische opvatting vrij dun is; bij de etnische opvatting ligt de nadruk op de oorspronkelijke cultuur en gemeenschap.

In het programma van 2010 zien we dat de VVD vindt dat de monumentenzorg en het behoud van cultureel erfgoed extra aandacht verdienen van de overheid en dat dit een

⁴⁹ "Orde op zaken," VVD, geraadpleegd op 08-05-2015, http://www.parlement.com/9291000/d/2010_vvd_verkiezingsprogramma.pdf

⁵⁰ Ibidem, 22.

⁵¹ "Niet doorschuiven maar aanpakken," VVD, geraadpleegd op 30-04-2015, <http://www.parlement.com/9291000/d/vvd2012.pdf>

overheidstaak moet zijn.⁵² In het programma van 2012 vinden we een soortgelijke opvatting: "De VVD ziet een rol voor de overheid weggelegd bij de overdracht van kennis uit het verleden en het behoud van ons nationale erfgoed."⁵³ De monumenten die door de VVD genoemd worden, kunnen niet los gezien worden van het grondgebied waar ze zich bevinden. Monumenten kunnen van nationaal belang zijn door hun schoonheid maar ook door de geschiedenis die het pand heeft voor Nederland.⁵⁴ Monumenten vertellen op deze manier ook iets over de voorbije generaties die de monumenten hebben geproduceerd en die er geleefd hebben. Dit sluit aan bij de territoriale opvatting. Nationaal en cultureel erfgoed omvatten ook niet-grondgebonden erfgoed zoals klederdrachten, kunstwerken en boeken. Enerzijds sluit dit aan bij de territoriale opvatting van nationale identiteit, want klederdracht zegt iets over de tradities van ons land. Anderzijds zien we dat het ook aansluit bij de etnische opvatting van nationale identiteit; het vertelt ons iets over de oorspronkelijke gemeenschap en de oorspronkelijke cultuur die ook los van Nederlands grondgebied erkend blijft.

In de beide programma's van de VVD vinden we geen directe verwijzingen naar bijvoorbeeld waarden of gedeelde opvattingen; kenmerken van de culturele opvatting van nationale identiteit. Wanneer we echter kijken naar de opening van de cultuurparagraaf zien we dat de VVD wijst naar de bijdragen van kunst en cultuur aan een tolerante, vrije en dynamische samenleving in Nederland.⁵⁵ We kunnen stellen dat de VVD aan deze aspecten veel waarde hecht. In het programma van 2010 wordt door de VVD ook gewezen op de goede naam die Nederland heeft op cultureel vlak.⁵⁶ Door dit specifiek te benoemen, blijkt het dat dit door de VVD belangrijk wordt gevonden. In het programma van 2012 zien we dat er wordt gesproken over het belang van de overdracht van kennis uit het verleden.⁵⁷ Deze kennis zal naar waarschijnlijkheid ook normen en waarden bevatten die overgebracht zullen worden op een nieuwe generatie.

In het programma van 2010 van de VVD zien we ook de statelijke opvatting van nationale identiteit terug. De VVD wil de Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik) afschaffen. Kunstenaars die gebruik maken van deze wet, genieten een uitzonderingspositie in de sociale zekerheid. Volgens de VVD moeten sociale voorzieningen enkel toegankelijk zijn voor individuen, die daadwerkelijk niet kunnen werken; kunstcreatie is een aparte vorm van

⁵² Orde op zaken, 22.

⁵³ Niet doorschuiven maar aanpakken, 23.

⁵⁴ "Monumenten," Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, geraadpleegd op 15-06-2015, <http://cultureelerfgoed.nl/erfgoed/monumenten/monumenten>

⁵⁵ Orde op zaken, 22.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Idem.

ondernemerschap. ⁵⁸ In hetzelfde programma stelt de VVD ook een 'geefwet' voor, waarbij gevers aan culturele doelen extra belastingaftrek kunnen krijgen. ⁵⁹ Deze 'geefwet' past bij de statelijke opvatting van nationale identiteit omdat het een wet betreft, maar we zien hier ook de modernistische opvatting terug, zoals die door Smith gesteld wordt: burgers hebben rechten en plichten ten opzichte van een gemeenschappelijke economie. De VVD vindt dat de culturele sector terug moet naar de samenleving en dat er hierbij een grotere rol weggelegd moet worden voor onder andere sponsors, verzamelaars en mecenasen. ⁶⁰ Zij worden op deze manier verantwoordelijk voor het voortbestaan van de culturele sector, die belangrijk is voor de gemeenschap.

Tot slot zien we dat de VVD ook een subjectieve opvatting van nationale identiteit probeert te bewerkstelligen. In beide programma's wordt er gesproken over 'de Nederlandse samenleving'. ⁶¹ ⁶²In het programma van 2010 worden er enkele actoren van deze samenleving aangewezen: stichtingen, fondsen, sponsors, mecenasen, verzamelaars, culturele instellingen, kunstenaars en de cultuursector.⁶³ De cultuursector wordt in dit geval meegenomen omdat er over de sector gesproken wordt als een persoonsaanduiding. In het programma van 2012 worden ook nog vrijwilligers, bezoekers, potentieel talent, talent en donateurs als actoren van de samenleving toegevoegd. ⁶⁴

3.2 Partij van de Arbeid

Zowel in het programma van 2010, *Iedereen telt mee. De kracht van Nederland*,⁶⁵ als in het programma van 2012, *Nederland sterker en socialer*,⁶⁶ vinden we de territoriale en ruimtelijke opvatting terug. In het programma van 2010 wordt er geopend met dat Nederland, als een klein land, groot is in kunst en cultuur. ⁶⁷ In de cultuur paragraaf van 2012 vinden we een zelfde soort opening: "Nederland is groot in kunst en cultuur."⁶⁸ Beide verwijzingen geven

⁵⁸ Orde op zaken, 22.

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ Orde op zaken, 22.

⁶² Niet doorschuiven maar aanpakken, 23.

⁶³ Orde op zaken, 22.

⁶⁴ Niet doorschuiven maar aanpakken, 23.

⁶⁵ "Iedereen telt mee. De kracht van Nederland," PvdA, geraadpleegd op 08-05-2015, http://www.parlement.com/9291000/d/2010_pvda_verkiezingsprogramma.pdf

⁶⁶ "Nederland sterker en socialer," PvdA, geraadpleegd op 30-04-2015, http://www.pvda.nl/data/sitemanagement/media/PvdA_verkiezingsprogramma_120912.pdf

⁶⁷ Iedereen telt mee. De kracht van Nederland, 29.

⁶⁸ Nederland sterker en socialer, 72.

duidelijk weer dat het om Nederland als land, met aantoonbare grenzen, gaat. We zien de territoriale opvatting ook terug in de monumenten en de molens die in beide programma's genoemd worden.^{69 70} Zowel monumenten als molens laten een deel van de geschiedenis en tradities zien, die passen bij Nederland.

In het programma van 2012 vinden we ook de etnische opvatting terug van nationale identiteit. In de alinea, die gaat over cultuur en onderwijs, kunnen we het volgende lezen: "Cultuureducatie heeft bovendien grote maatschappelijke betekenis: door de overdracht van ons culturele erfgoed weten we waar we vandaan komen. Dat biedt een basis voor ontmoeting tussen verschillende culturen."⁷¹ Zoals het citaat al weergeeft, wil de PvdA dat jongeren, via educatie, bewust worden van de oorspronkelijke cultuur en de oorspronkelijke gemeenschap. De ontmoeting met verschillende culturen die de PvdA graag wil zien, zal juist weer extra nadruk leggen op de eigen, oorspronkelijke cultuur. In beide programma's wordt er ook verwezen naar 'Dutch design'.^{72 73} Dutch design kreeg vanaf de jaren tachtig naamsbekendheid en is vanaf de jaren negentig bekend over grote delen van de wereld.⁷⁴ Hoewel Dutch design pas enkele decennia bekend is, kan het wel gezien worden als cultuur die erkend wordt los van het territorium en binnen de etnische opvatting te plaatsen valt.

Het bovenstaande citaat uit het programma van de PvdA uit 2012 over het belang van cultuureducatie, sluit ook aan bij de culturele opvatting van nationale identiteit. Door jongeren kennis te laten maken met het culturele erfgoed van Nederland, worden ook gedeelde waarden doorgegeven. De PvdA stelt in beide programma's dat Nederland groot is in kunst en cultuur. De musea en monumenten in Nederland trekken veel toeristen aan en ook onder andere dans, beeldende kunst en films behoren tot de wereldtop, aldus de PvdA.⁷⁵ De partij hecht veel waarde aan het behoud van de goede positie, die Nederland in neemt in de wereld op het gebied van kunst en cultuur. Door middel van cultuureducatie wil de PvdA jongeren prikkelen en stimuleren om bezig te zijn met kunst en cultuur en deze positie in de toekomst behouden.

De laatste opvatting die naar voren komt in het programma van 2012 van de PvdA is de subjectieve opvatting van nationale identiteit. De PvdA stelt dat cultuurinstellingen

⁶⁹ Nederland sterker en socialer, 72.

⁷⁰ Iedereen telt mee. De kracht van Nederland, 29.

⁷¹ Nederland sterker en socialer, 73.

⁷² Iedereen telt mee. De kracht van Nederland, 29.

⁷³ Nederland sterker en socialer, 72.

⁷⁴ "Dutch design," Nederlands design, geraadpleegd op 15-06-2015, <http://www.nederlandsdesign.com/dutch-design/>

⁷⁵ Nederland sterker en socialer, 72.

aangesloten horen te zijn bij de samenleving.⁷⁶ Met deze uitspraak stellen ze dat er een samenleving in Nederland aanwezig is, maar dat cultuurinstellingen hier niet bij horen. In hetzelfde programma spreekt de PvdA later over 'culturele diversiteit'.⁷⁷ Deze beschrijving suggereert dat er binnen de samenleving sprake is van een diversiteit aan cultuur en dat er dus een onderscheid gemaakt kan worden in subgroepen. Eenzelfde opvatting vinden we ook terug in het eerder aangehaald citaat over cultuureducatie; er wordt gesproken over verschillende culturen.

3.3 Partij voor de Vrijheid

In het programma van 2010, *De agenda van hoop en optimisme*⁷⁸, vinden we ten eerste de territoriale en ruimtelijke opvatting terug. Er wordt zowel over 'Nederland' als over 'de Nederlandse geschiedenis' gesproken, waardoor duidelijk wordt over welk gebied er gesproken wordt.⁷⁹ In het programma van 2012, *Hún Brussel, óns Nederland*,⁸⁰ vinden we ook verwijzingen naar 'Nederland' en de 'Nederlandse taal' terug.⁸¹ Ook vinden we in hetzelfde programma een duidelijke verwijzing naar tradities die we in stand moeten houden. De PVV vindt dat er niet getornd mag worden met lokale tradities zoals carnaval in Limburg en in Friesland het kievitseieren zoeken.⁸² Hoewel de PVV hier naar lokale tradities verwijst, zeggen deze tradities iets over een deel van Nederland en voorbije generaties uit die regio. Aan het begin van de cultuurparagraaf wordt er door de PVV verwezen naar de 'wortels' van Nederland: Wij zijn een land met Joods-christelijke en humanistische wortels.⁸³ Bij dit citaat vallen de territoriale en etnische opvatting samen. Enerzijds zien we dat er gesproken wordt over 'een land' waarmee een duidelijk gebied wordt aangegeven en aansluiting vindt bij de territoriale opvatting. Anderzijds wordt er ook over vorige generaties gesproken en de nalatenschap van deze generaties. Dit sluit aan bij de etnische opvatting van nationale identiteit, omdat dit aangeeft wie de oorspronkelijke inwoners zijn geweest en welke cultuur zij met zich meedroegen en hebben nagelaten.

⁷⁶ Nederland sterker en socialer, 72.

⁷⁷ Ibidem, 73.

⁷⁸ "De agenda van hoop en optimisme," PVV, geraadpleegd op 08-05-2015, http://www.parlement.com/9291000/d/2010_pvv_verkiezingsprogramma.pdf

⁷⁹ Ibidem, 33.

⁸⁰ Hún Brussel, óns Nederland," PVV, geraadpleegd op 30-04-2015, <http://pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf>

⁸¹ Ibidem, 43.

⁸² Idem.

⁸³ De agenda van hoop en optimisme, 33.

Ten derde kunnen we ook de culturele opvatting van nationale identiteit onderscheiden in de programma's van de PVV. In het programma van 2010 wordt gesteld dat alles wat we hebben en hiermee wordt onder andere onze welvaart, democratie en de scheiding van kerk en staat bedoeld, voort komt uit onze eerder genoemde wortels. In dezelfde alinea wordt ook benoemd dat Nederland democratisch, welvarend en gezellig is.⁸⁴ De PVV maakt aan de hand van deze benoemingen duidelijk welke opvattingen zij hebben over Nederland en waar zij belang aan hechten. Een andere verwijzing naar de culturele identiteit vinden we wanneer we naar de uitspraken over de educatie van jongeren kijken. Er wordt gesteld dat er binnen het hedendaagse onderwijs wordt gesproken over de schoonheid en verrijking van de islam in Nederland. Er moet volgens de PVV echter een verplichting komen op de Canon van de Nederlandse geschiedenis. Hier wordt in het programma nog het volgende aan toegevoegd: "Onze heroïsche vaderlandse geschiedenis mag meer in het zonnetje worden geplaatst."⁸⁵ Door nadruk te leggen op de vaderlandse geschiedenis, wordt de oorspronkelijke gedeelde cultuur in stand gehouden. Jongeren zullen op deze manier kennis maken met de waarden van hun land. In het programma van 2012 wordt ook het belang van het doorgeven van onze cultuur aan een nieuwe generatie als taak van het onderwijs benoemd.⁸⁶

Ten slotte zien we in de programma's van de PVV ook de subjectieve opvatting terug van nationale identiteit. De PVV opent de cultuurparagraaf met 'Wij zijn een land', waardoor ze stellen dat de inwoners van het land een gemeenschap vormen. Een multiculturele samenleving wordt door de PVV gezien als gevaar voor Nederland. Volgens de PVV staat 'onze cultuur' onder druk door onder andere de islamisering.⁸⁷ Uit beide opvattingen blijkt dat de PVV de multiculturele samenleving los van Nederland ziet. Ook ziet de PVV de islamisering als een gevaar voor 'onze cultuur'. Hieruit kunnen we opmaken dat de PVV de islam op dit moment geen onderdeel van onze cultuur ziet. Hiermee worden individuen met de islam als geloofsovertuiging uitgesloten van de gemeenschap zoals de PVV deze verbeeld.

⁸⁴ De agenda van hoop en optimisme, 33. .

⁸⁵ Idem.

⁸⁶ Hún Brussel, óns Nederland, 42.

⁸⁷ De agenda van hoop en optimisme, 33.

3.4 Socialistische Partij

In de programma's van de SP vinden we ten eerste de etnische opvatting van nationale identiteit terug. In het programma van 2010, *Een beter Nederland voor minder geld*,⁸⁸ wordt er door de SP verwezen naar het belang van de kennis van geschiedenis. Er wordt het volgende gesteld: "Wie zijn geschiedenis niet kent, is slecht toegerust voor de toekomst."⁸⁹ Volgens de SP is er een groeiende tweedeling van het land, waardoor kennis over het verleden steeds belangrijker wordt. Zowel in het programma van 2010 als in het programma van 2012, *Nieuw vertrouwen*,⁹⁰ wordt gesproken over een Nationaal Historisch Museum, een initiatief wat door de SP is voorgesteld aan het parlement en de regering. In het museum moet het verhaal van de gezamenlijke geschiedenis zichtbaar worden, beleefd en overdacht worden.⁹¹ Hoewel er gesproken wordt van een tweedeling in het land, wordt er door de SP niet duidelijk gemaakt welk land dit is. Er wordt geen enkele keer direct naar Nederland verwezen. Om deze reden is ervoor gekozen om het belang van geschiedenis niet onder de territoriale opvatting te plaatsen. De verwijzing naar de gezamenlijke geschiedenis die zichtbaar gemaakt wordt in een Nationale Historisch Museum, vertelt ons iets over de oorspronkelijke inwoners en de oorspronkelijke cultuur. Hoewel een museum plaatsgebonden zal zijn, zal het verhaal wat uitgedragen wordt, los van het territoir bekend blijven.

De tweede opvatting die we kunnen onderscheiden in de programma's van de SP is de culturele opvatting van nationale identiteit. Binnen een Nationaal Historisch Museum worden onder andere historische herinneringen en de geschiedenis van een land die gepaard gaat met waarden, bevestigd en ook overgedragen. Binnen de culturele opvatting zien we ook dat de SP veel waarden hecht aan de invulling van vrije tijd door individuen. In beide programma's wordt er gesteld dat men werkt om te kunnen leven en dat er meer is dan alleen maar werk.^{92 93} De SP hecht dan ook veel waarden aan kunst en cultuur.

Ten slotte zien we ook de subjectieve opvatting van nationale identiteit terug. In het programma van 2010 wordt er zowel gesproken over 'een creatieve samenleving' en over een

⁸⁸ "Een beter Nederland voor minder geld," SP, geraadpleegd op 08-05-2015, http://www.parlement.com/9291000/d/2010_sp_verkiezingsprogramma.pdf

⁸⁹ Ibidem, 39.

⁹⁰ "Nieuw vertrouwen, " SP, geraadpleegd op 30-04-2015, <https://www.sp.nl/sites/default/files/sp-verkiezingsprogramma-nieuw-vertrouwen.pdf>

⁹¹ Een beter Nederland voor minder geld, 39.

⁹² Idem.

⁹³ Nieuw vertrouwen, 55.

'vrije en democratische samenleving'.⁹⁴ Bij de 'creatieve samenleving' stelt de SP dat iedereen zich moet blijven ontwikkelen. In deze samenleving zijn de personen opgenomen die op welke manier dan ook 'creatief' bezig zijn. Dit kan onder andere gaan om het gebruik van bibliotheken en het bezoeken van musea. Bij de opvatting over een 'vrije en democratische samenleving' wordt verder geen toelichting gegeven. Nederland is een democratisch land en het programma heeft ondanks dat er geen verwijzing naar gegeven is, betrekking op Nederland. We kunnen dan ook stellen dat een 'vrije en democratische samenleving' betrekking heeft op alle inwoners van Nederland. De SP vormt op deze manier een gemeenschap.

3.5 Christen-Democratisch Appèl

In het programma van 2010, *Slagvaardig en samen*,⁹⁵ zien we dat er sprake is van een territoriale en ruimtelijke opvatting van nationale identiteit. Het CDA spreekt over 'Nederland' wat hier een afbakening weergeeft.⁹⁶ In hetzelfde programma wordt gesproken over rijkdom die Nederland heeft aan monumenten en dat het bestaan van dezen goed in stand gehouden moet worden. Monumenten dragen bij aan het waarborgen van identiteit van een leefomgeving.⁹⁷ In het programma van 2012, *Iedereen*,⁹⁸ wordt ook het belang van monumenten genoemd.⁹⁹ In het programma van 2012 is er echter geen verwijzing naar Nederland als land te vinden. Ook het religieus erfgoed verdient volgens het CDA bijzondere aandacht wanneer het om de instandhouding hiervan gaat. Religieus erfgoed vertelt ons ook iets over voorbije generaties. Het religieus erfgoed van Nederland bestaat voornamelijk uit kerken en kloosters.¹⁰⁰ Deze zijn plaatsgebonden en daarom te plaatsen onder de territoriale opvatting van nationale identiteit.

Een tweede opvatting die we terugvinden in het programma van 2010 is de culturele opvatting van nationale identiteit. De CDA stelt in het programma van 2010 dat cultuur

⁹⁴ Een beter Nederland voor minder geld, 39.

⁹⁵ "Slagvaardig en samen," CDA, geraadpleegd op 08-05-2015, http://www.parlement.com/9291000/d/2010_cda_verkiezingsprogramma.pdf

⁹⁶ Ibidem, 21.

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ "Iedereen," CDA, geraadpleegd op 08-05-2015, https://www.cda.nl/fileadmin/CDA/Documenten/CDA_Verkiezingsprogram_2012-2017.pdf

⁹⁹ Ibidem, 21.

¹⁰⁰ "Religieus erfgoed," Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, geraadpleegd op 15-06-2015, <http://erfgoedbalans.cultureelerfgoed.nl/voorraad-erfgoed/gebouwd-erfgoed/bekende-voorraad/religieus-erfgoed>

gezien kan worden als: "een uitdrukking van het geheel van onze waarden."¹⁰¹ Hier voegen ze nog aan toe dat cultuureducatie en geschiedenis belangrijk zijn binnen het onderwijs. Jongeren worden zo verbonden met verschillende lagen van onze cultuur, vragen van zingeving en "met de onderliggende waarden van onze samenleving."¹⁰² In het programma van 2012 wordt ook gesproken over het belang van cultuureducatie en geschiedenis in het onderwijs, maar hierbij wordt niet, zoals in het programma van 2010, aangegeven waarom het van belang is.¹⁰³

De laatste opvatting die we terug zien in beide programma's is de subjectieve opvatting van nationale identiteit. In het verkiezingsprogramma *Slagvaardig en samen* zien we dat het CDA begint met te stellen, dat mensen door cultuur verbonden met elkaar raken. Het volgende citaat sluit hier bij aan: "Kennismaken van elkaars cultuuruitingen kan groepen mensen dichter bij elkaar brengen, draagt bij aan het opbouwen en bijhouden van een samenleving die als echte gemeenschap beleefd wordt."¹⁰⁴ In het programma *Iedereen* lezen we dat kunst en cultuur verbonden zijn met identiteit en pluriformiteit.¹⁰⁵ Uit zowel het programma van 2010 als van 2012 kunnen we dus halen dat volgens het CDA individuen met elkaar verbonden kunnen raken door middel van kunst en cultuur. Het verbinden van groepen mensen zou er voor moeten zorgen dat 'de samenleving' die er aanwezig is, uiteindelijk één gemeenschap moet worden. Hieruit kunnen we concluderen dat de samenleving die nu aanwezig is, gefragmenteerd is in verschillende gemeenschappen.

¹⁰¹ *Slagvaardig en samen*, 21.

¹⁰² *Ibidem*, 22.

¹⁰³ *Iedereen*, 21.

¹⁰⁴ *Slagvaardig en samen*, 21.

¹⁰⁵ *Iedereen*, 21.

4. Conclusie

In dit onderzoek is er gekeken hoe de vijf grootste politieke partijen van Nederland nationale identiteit conceptualiseren in de cultuurparagraaf van de verkiezingsprogramma's van 2010 en 2012. Aan de hand van de zes verschillende opvattingen over nationale identiteit, samengesteld uit het werk van Canovan en Smith, heeft er een analyse plaatsgevonden. In **Bijlage 2** zijn schema's opgenomen die de analyse weergeven. Hoewel er gebruik is gemaakt van verkiezingsprogramma's uit twee verschillende jaren en ook in de analyse een onderscheid is gemaakt, is het verschil niet zodanig groot dat het relevant is om hier een onderscheid in te maken. Er zal kort per partij iets gezegd worden over hoe ze nationale identiteit conceptualiseren om vervolgens een algemene conclusie te geven.

Wanneer we naar de VVD kijken zien we dat nationale identiteit geconceptualiseerd kan worden uit alle opvattingen. Kennis uit het verleden, cultureel erfgoed en monumenten zijn van groot belang bij de vorming van nationale identiteit; via deze verschillende aspecten worden waarden zichtbaar die individuen van Nederland met zich meenemen. Uit de statelijke opvatting blijkt dat de VVD vindt dat alle individuen gelijk behandeld moet worden in Nederland; hierbij zijn er geen uitzonderingsposities veroorloofd. Uit de modernistische opvatting van nationale identiteit kunnen we stellen dat de VVD vindt dat burgers ook rechten en plichten hebben ten opzichte van een gemeenschappelijke economie. De culturele sector moet weer dichter bij de samenleving worden gebracht en de leden van de samenleving zijn verantwoordelijk voor het voortbestaan hiervan.

Bij de PvdA zien we dat nationale identiteit geconceptualiseerd wordt uit de territoriale, etnische, culturele en subjectieve opvattingen. De oorspronkelijke gemeenschap en cultureel erfgoed zijn belangrijke factoren bij de vorming van wie wij zijn. Nederland is groot in de kunst- en cultuursector en dit is een positie die de PvdA graag blijft houden. De samenleving die in Nederland aanwezig is, ontstaat door uitsluiting. Er ontstaat een basis voor ontmoeting tussen verschillende culturen, wanneer we uit ons cultureel erfgoed kunnen halen waar we vandaag komen. Diverse culturen vallen dan buiten onze samenleving, net als cultuurinstellingen.

Nationale identiteit kan bij de PVV geconceptualiseerd worden uit de territoriale, etnische, culturele en subjectieve opvattingen van nationale identiteit. Ook bij de PVV is er een grote rol weggelegd voor de Nederlandse geschiedenis en de oorspronkelijke cultuur en inwoners. De identiteit die hier uit voortkomt, wordt in de visie van de PVV nu bedreigd door culturen die in het verleden niet aanwezig waren. Ook bij de PVV wordt er een samenleving

geconstrueerd door middel van uitsluiting. Individuen in Nederland die de islam als geloofsovertuiging hebben, worden uitgesloten van de samenleving zoals die door de PVV wordt verbeeld.

Bij de SP zien we dat nationale identiteit geconceptualiseerd wordt uit de etnische, culturele en subjectieve opvattingen van nationale identiteit. Opvallend is het dat er door de SP in beide programma's niet wordt gesproken over Nederland. Ook bij de SP zien we dat er een grote rol weggelegd is bij de vorming van nationale identiteit voor de geschiedenis van het land en zijn oorspronkelijke inwoners en cultuur. We zien ook dat individuen moeten werken om te kunnen leven en te genieten van kunst en cultuur. De samenleving is vrij, democratisch en creatief.

We zien dat bij de laatste partij, het CDA, nationale identiteit geconceptualiseerd kan worden uit de territoriale, culturele en subjectieve opvattingen. Voor de CDA is onder andere het religieus erfgoed van groot belang. Kunst en cultuur worden door de CDA gezien als belangrijke factoren bij de vorming van onze identiteit. Door cultuur maken jongeren kennis met de waarden van onze samenleving. Hoewel de CDA stelt dat er een samenleving is, is er geen sprake van een gemeenschap: nationale identiteit zal dan ook niet passend zijn bij alle leden van de samenleving.

We kunnen concluderen dat geschiedenis, monumenten, cultureel- en religieus erfgoed door de politieke partijen gezien worden als een belangrijk aspect van de vorming van nationale identiteit. De diverse partijen leggen ieder op een eigen aspect de nadruk en conceptualiseren via deze weg verschillende vormen van nationale identiteit. Hoewel de diverse opvattingen van nationale identiteit los van elkaar besproken zijn in het theoretisch kader, blijkt het uit de analyse dat dit in werkelijkheid niet altijd mogelijk is. Diverse vormen van nationale identiteit overlappen elkaar in de praktijk. Ook zien we dat in het geval van de cultuurparagraaf niet alle opvattingen van nationale identiteit terug te vinden waren bij de verschillende partijen. Hieruit blijkt wel dat de partijen nationale identiteit conceptualiseren naar wat zij belangrijk vinden.

5. Discussie

Aan de hand van het uitgevoerde onderzoek moeten er een aantal kanttekeningen geplaatst worden. Ten eerste moet er rekening gehouden worden met de positie van de onderzoeker. Hoewel de onderzoeker getracht heeft zo objectief mogelijk naar de verkiezingsprogramma's te kijken, berust de analyse deels ook op de interpretatie van de onderzoeker. De politieke partijen die onderzocht zijn spreken, met uitzondering van de CDA, niet expliciet over identiteit. Om deze reden kan interpretatie van de verkiezingsprogramma's niet uitgesloten worden.

Een tweede kanttekening die bij het onderzoek geplaatst moet worden, is het aantal politieke partijen wat onderzocht is geworden. Waar er in eerste instantie gekozen werd voor alle politieke partijen die met tenminste één zetel in de Tweede Kamer zitten, is er uiteindelijk door ruimtegebrek gekozen voor de vijf grootste partijen. Hierdoor is niet het volledige politiek spectrum vertegenwoordigd, waardoor specifieke conclusies niet getrokken kunnen worden.

Hoewel in de analyse van alle politieke partijen van twee verkiezingsprogramma's de cultuurparagrafen zijn meegenomen, bestaat er een verschil aan de hoeveelheid materiaal. De lengte van de cultuurparagraaf en dus ook de hoeveelheid materiaal kan van invloed zijn geweest op de resultaten. Hierbij moet dan ook meteen meegenomen worden dat er een beperktheid aanwezig is ten opzichte van het geanalyseerde onderwerp. Het is mogelijk dat de partijen die minder waarde hechten aan het specifieke onderwerp 'cultuur', hier ook minder over zullen schrijven en hier minder beleid voor maken. Eenzelfde onderzoek met een ander beleidsonderwerp als basis, kan dan ook andere resultaten weergeven.

Een eerste aanbeveling voor vervolgonderzoek richt zich op het aantal politieke partijen die meegenomen worden in de analyse. Om een volledig beeld te kunnen geven van het politieke spectrum moeten alle partijen met minstens een zetel in de Tweede Kamer meegenomen worden. Wanneer er gezocht wordt naar een volledig beeld van alle politieke partijen, kan er gekozen worden om ook de partijen mee te nemen die wel mee doen met de Tweede Kamer verkiezingen, maar niet genoeg stemmen verwerven voor een zetel.

Een tweede aanbeveling voor vervolgonderzoek richt zich op het beleidsterrein. Wanneer men zeker wilt zijn van een volledig beeld, zou er aandacht besteed kunnen worden aan verschillende beleidsterreinen. Zoals al werd aangegeven liggen de interesses van de politieke partijen op verschillende beleidsterreinen, waardoor het mogelijk is dat de resultaten

niet volledig zijn. Door de focus op de verschillende beleidsterreinen te leggen, wordt het beeld van het conceptualiseren van nationale identiteit nauwkeuriger.

Literatuurlijst

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 1983. Londen: Verso/New Left Books, 1996.
- Broersma, Marcel en Joop W. Koopmans. *Identiteitspolitiek. Media en de constructie van gemeenschapsgevoel*. Hilversum: Verloren, 2010.
- Canovan, Margaret. *Nationhood and Political Theory*. Cheltenham: Edward Elgar, 1996.
- Dhoest, Alexander. *De verbeelde gemeenschap: 50 jaar Vlaamse tv-fictie en de constructie van een nationale identiteit*. Leuven: Leuven University Press, 2004.
- Hall, Stuart. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Londen: Sage Publications, 1997.
- Hall, Stuart. "Who needs 'identity'?" in *Questions of Cultural Identity*, geredigeerd door Stuart Hall en Paul du Gay, 1-17. Londen: SAGE publications, 1996.
- Mouffe, Chantal. *On the Political*. Abingdon: Routledge, 2005.
- Smith, Anthony D. *National Identity*. Londen: Penguin Group, 1991.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. "Identificatie met Nederland." Amsterdam: University Press, 2007.
- Verkiezingsprogramma's 2010
- CDA. "Slagvaardig en samen." Geraadpleegd op 08-05-2015,
http://www.parlement.com/9291000/d/2010_cda_verkiezingsprogramma.pdf
- PvdA. "Iedereen telt mee. De kracht van Nederland." Geraadpleegd op 08-05-2015,
http://www.parlement.com/9291000/d/2010_pvda_verkiezingsprogramma.pdf
- PVV. "De agenda van hoop en optimisme." Geraadpleegd op 08-05-2015,
http://www.parlement.com/9291000/d/2010_pvv_verkiezingsprogramma.pdf

SP. "Een beter Nederland voor minder geld." Geraadpleegd op 08-05-2015,
http://www.parlement.com/9291000/d/2010_sp_verkiezingsprogramma.pdf

VVD. "Orde op zaken." Geraadpleegd op 08-05-2015,
http://www.parlement.com/9291000/d/2010_vvd_verkiezingsprogramma.pdf

Verkiezingsprogramma's 2012

CDA. "Iedereen." Geraadpleegd op 30-04-2015,
https://www.cda.nl/fileadmin/CDA/Documenten/CDA_Verkiezingsprogram_2012-2017.pdf

PvdA. "Nederland sterker en socialer." Geraadpleegd op 30-04-2015,
http://www.pvda.nl/data/site management/media/PvdA_verkiezingsprogramma_120912.pdf

PVV. "Hún Brussel, óns Nederland." Geraadpleegd op 30-04-2015,
<http://pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf>

SP. "Nieuw vertrouwen." Geraadpleegd op 30-04-2015,
<https://www.sp.nl/sites/default/files/sp-verkiezingsprogramma-nieuw-vertouwen.pdf>

VVD. "Niet doorschuiven maar aanpakken." Geraadpleegd op 30-04-2015,
<http://www.parlement.com/9291000/d/vvd2012.pdf>

Websites

De Nederlander bestaat niet. (2013). [Online video clip]. Geraadpleegd 31 maart 2015, op
https://www.youtube.com/results?search_query=maxima+de+nederlander+bestaat+niet

Nederlands design. "Dutch design." Geraadpleegd op 15-06-2015,
<http://www.nederlandsdesign.com/dutch-design/>

- NRC. "Balkenende: Máxima niet schuldig." Geraadpleegd op 26-04-2015,
<http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1848164>
- NRC. "Het multiculturele drama." Geraadpleegd op 26-04-2015,
<http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2000/januari/29/het-multiculturele-drama-7480232>
- NRC. "Maxima Nederlandse identiteit nog niet ontdekt." Geraadpleegd op 26-03-2015,
http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1846825.ece/Maxima__Nederlandse_identiteit_nog_niet_ontdekt_compromis-12021391
- Parlement & Politiek. "Tweede Kamerverkiezingen 2010 (uitslag)." Geraadpleegd op 15-06-2015,
http://www.parlement.com/id/vifwepx4awo1/tweede_kamerverkiezingen_2010_uitslag
- Parlement & Politiek. "Tweede Kamerverkiezingen 2012 (uitslag)." Geraadpleegd op 15-06-2015,
http://www.parlement.com/id/vj30am7m74k2/tweede_kamerverkiezingen_2012_uitslag
- PVV. "Trouw aan de vlag, trouw aan Nederland." Geraadpleegd op 02-06-2015,
<http://www.pvv.nl/index.php/in-de-media/opinie/588-trouw-aan-de-vlag-trouw-aan-nederland-column-wilders-geenstijl-sp-929889968.html>
- Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed. "Monumenten." Geraadpleegd op 15-06-2015,
<http://cultureelerfgoed.nl/erfgoed/monumenten/monumenten>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. "Religieus erfgoed." Geraadpleegd op 15-06-2015,
<http://erfgoedbalans.cultureelerfgoed.nl/voorraad-erfgoed/gebouwd-erfgoed/bekende-voorraad/religieus-erfgoed>

Rijksoverheid. "Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving." Geraadpleegd op 01-03-2015,
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/06/11/cultuur-beweegt-de-betekenis-van-cultuur-in-een-veranderende-samenleving.html>

Bijlage 1

Programma PVV- Hún Brussel, óns Nederland

Pagina 42

Onderwijs is een belangrijke taak van de overheid. Bijvoorbeeld om onze cultuur aan een volgende generatie door te geven. Maar minstens zo belangrijk is dat onderwijs ervoor zorgt dat wij de best opgeleide beroepsbevolking hebben. Voor een land zonder al te veel natuurlijke hulpbronnen is dat een noodzaak.

Pagina 43

Kunstsubsidies, daar stoppen we mee. Onze mooie Nederlandse taal verdedigen we. Dus communiceert de overheid alleen in het Nederlands. Het Afrikaans is nauw verwant met het Nederlands. De taal, gesproken in Zuid-Afrika en Namibië, wordt steeds verder gemarginaliseerd. Nederland komt op voor het Afrikaans en zijn sprekers, bijvoorbeeld via de ambassades en de Taalunie. Er wordt niet getornd aan mooie lokale tradities: het kievitseieren zoeken in Friesland, carnaval in Limburg etc. De Friese taal behoudt haar plek in het openbare leven. We bezuinigen flink op de staatsomroep. Die doet te veel dingen die heel goed door commerciële zenders kunnen worden gedaan. Nederland 1 lijkt vaak op een commerciële zender. De staatsomroep is ook veel te links.

Pagina 45

Cultuur en omroep:

- Einde aan kunstsubsidies
- Op elk openbaar gebouw wappert de Nederlandse vlag
- Radio 2 zendt minstens 35 procent Nederlandstalige muziek uit
- Steun aan het Afrikaans, de taal die zo nauw verwant is aan het Nederlands
- Flink minder subsidie voor de staatsomroep
- Een einde aan de verzuilde omroepjes.

Bijlage 2

Analyse schema's

Verkiezingsprogramma's 2010

	Territoriale opvatting	Etnische opvatting	Culturele opvatting	Statelijke opvatting	Modernistische opvatting	Subjectieve opvatting
VVD	X	X	X	X	X	X
PvdA	X	X	X			X
PVV	X	X	X			X
CDA	X		X			X
SP		X	X			X

Verkiezingsprogramma's 2012

	Territoriale opvatting	Etnische opvatting	Culturele opvatting	Statelijke opvatting	Modernistische opvatting	Subjectieve opvatting
VVD	X	X	X			X
PvdA	X	X	X			X
PVV	X		X			X
SP		X	X			X
CDA	X					X